

Ühe vaimuaadlisugu isiku lugu

Mart Laar. Hoia Ronk. Ühe konservatiivi elukaar. Varrak, 2021. 255 lk.

Eesti rahvusbibliograafia andmebaasi andmetel on Mart Laar olnud viimase viie aasta jooksul (2016-2021) tervelt kaheksateistkümne raamatu autor või kaasautor, arvestamata seejuures tõlkeid teistesse keeltesse. Need teosed on väga mitmesugused: õpikud, ajalookäsitlused, teatmeteosed, ilukirjandus ja isegi kokaraamat. Sellise hämmastava produktiivsuse juures pole sugugi ootamatu, et autor jõuab paberile panna ka mõne elulooraamatu, nagu 2019. aastal Johann Voldemar Jannsenist. Miks just Karl August Hindreyst? Kümnendi eest tõstis Arne Merilai seoses Sirje Kiini Underi-monograafiaga esile „vana hea biobibliograafia põlistavat jõudu“¹ ning see iseloomustab ka Laari monograafiat. Tundub, et teose peamine eesmärk on Hindreyle uut tähelepanu tõmmata ning teda kui ebaõiglaselt unustatud autorit ja avaliku elu tegelast tänapäevasele lugejale tutvustada.

Raamatu alguslehekülgedel on seetõttu omajagu ruumi pühendatud väidetavatele vajakajäämistele Hindrey senises retseptisioonis. Laar kirjutab, et „Hindreyst pole tänaseni ühtegi raamatut kirjutatud“ (lk 11),² mis olevat arusaadav, kuna oma nõukogudevastase meelsuse poolest tuntud „Hindrey oli ja jäi [nõukogude ajal] täielikult keelatuks“ – seda vaatamata sellele, et „Hindrey ilukirjanduslikus loomingus ja eriti lasteraamatutes midagi keelamist vajavat nagu polnud“ (lk 12). Seejärel Laar siiski mainib 1968. aastal Loomingu Raamatukogus ilmunud novellikogu ning ka Toomas Liivi 1985. aasta artiklit Hindreyst, samuti 1986. aastal „Eesti novellivara“ sarjas välja antud kogumikku (lk 12–13). Kui sellesse loetellu lisada Ants Järve koostatud valimik Hindrey koomiksilaadsetest lastejuttudest („Lõhkiläinud Kolumats ja teised piltlood“, 1979), mida Laar millegipärast ei maini, tundub jutt „täielikust keelatuses“ liialdusena. Ulatuslik väliseesti retseptisioon muidugi veel lisaks. Ent unustatus ei piirdu Laari sõnul ainult nõukogude ajaga, vaid Hindreyd olevat ka „taasiseseisvunud Eestis ikkagi vaid kuidagi poolikult teadvustatud“ (lk 14). Mõningaseks vastukaaluks sellele väitele võiks mainida „Eesti mõtteloo“ sarjas avaldatud kahte Hindrey-kogumikku (2016 ja 2021) ning praeguseks juba võrdlemisi arvukaid teaduspublikatsioone. Kuid peamine põhjus, miks taasiseseisvunud Eestis Hindrey-teemalisi – või ükskõik milliseid – humanitaarteaduslikke monograafiaid napib, on ikkagi omaaegsetes teaduspoliitilistes valikutes, mis akadeemilistes

1

A. Merilai, Biobibliograaf põline rikas. – Sirp 7. I 2010, lk 10.

2

2006. aastal ilmunud Oskar Kruusi käsitlust, mis on tõepoolest pigem brošüüri mahus, Laar ilmselt raamatuks ei pea.

ringkondades lihtsalt ei soosi nende kirjutamist. Pärast 1991. aastat pole ilmunud raamatu mõõtu biograafiat isegi Karl Ristikivist, Hindreyst rääkimata.

Balti buršist eesti konservatiiviks

Teine põhjus, miks Laar just Hindreyst huvitub, näib sisalduvat raamatu alapealkirjas: „ühe konservatiivi elukaar“. Ka Laarile endale on konservatiivsed väärtused südamelähedased (raamatus viidatakse tunnustavalt Margaret Thatcheri seisukohtadele, lk 242) ning uuritavaga tunneb ta ilmselt hingesugulust. Suur osa raamatust ongi pühendatud Hindrey vaimulaadi ja maailmapildi tutvustamisele, selgitamisele ja vahel ka tema käitumise välja vabandamisele. Hindrey kujunemislugu, mille juurde kuuluvad rahutud noorusaastad mitmes eri kultuurikeskkonnas, konfliktirohke ajakirjanikutöö Tartus ja Tallinnas ning 1930. aastatel Pätsi režiimi ajal kirjanikuna saavutatud edu, võiks seejuures pakkuda alust kriitilistele seisukohavõttudele, kuid Laari suhtumine Hindreysse on alati mõistev, sageli isegi tunnustav või imetlev. Seejuures ei kohku Laar tagasi seda *enfant terrible*'i (vt lk 10) läbi elu saatnud skandaalikeste ja kuulujuttude toomisest lugejani (vt lk 43, 85, 88, 91, 149, 201, 221), mis lisab tekstile küll mahlakust, kuid jätab raamatust mõnevõrra kergema mulje, kui oleks tingimata vajalik.

Laari käsitluses kerkib Hindrey peamise kiiduväärse iseloomuomadusena esile pööblist kõrgemale tõusev vaimuaadellikkus. „Mingi uhke teooria järgi loodud isme“ (lk 243) umbusaldav Laar on Hindrey iseloomustamiseks võtnud üle Peeter Oleski uudissõna *aristokratism*³ ning arvab, et Hindrey sobivaks kirjelduseks oleks nimetus „esimene lord“ (lk 15). Eelkõige imponeerib talle asjaolu, et luksuslikke eluviise armastavale ja päevapoliitikat põlgavale Hindreyle oli ühtlasi omane kohusetunne, mis sundis teda kriitilistel hetkedel ikka ja jälle ühiskondlik-poliitiliste sündmuste keerisesse sukelduma, sest seisuse kohus ei lubanud vastutusest kõrvale põigelda ja kohustas nõrgemaid aitama. Sellisel sotsiaalse närviga konservatiivsusel, mille iseloomulikemaks jooneks pole mitte vanadest privileegidest kümne küünega kinni hoidmine (nagu baltisaksa konservatiividel), vaid individualism ja sügav usaldamatus poliitiliste ideoloogiate suhtes (neile eelistatakse põlvkondade jooksul ladestunud „tervemõistuslikku“ tarkust), on kindlasti oma kölapind ka tänapäeva Eestis. Minu arvates jääb aga huvitavaim aspekt Hindrey eluloos – tema kujunemine „baltlasest“ (st mitte-eestlasest) tulihingeliseks eesti rahvuslaseks – raamatus kahjuks põhjalikumalt avamata. Hallparunlikest oludest pärit ja saksiku kasvatus saanud poiss, kes rääkis ülihästi saksa keelt ja kaebas noorpõlves „räpaste ja kasimata“ eestlaste üle (lk 7), polnud tüüpiline kuju, kellest võinuks oodata sirgumist silmapaistvaks eesti intellektuaaliks. Kogu oma nooruspõlve lävis Hindrey pigem baltisakslastega ning ülikoolihariduse puudumisele vaatamata tundus talle eriti südamelähedane balti

buršikultuur. Baltisaksa maailm oli Hindreyle armas veel 1930-ndate lõpuski, *Umsiedlung*'i ajal (lk 193).

Ennast mõisniku pojaks pidavast mehest (lk 20) oli aga selleks ajaks saanud eestlane, kes ajakirjanduslikus töös muu hulgas kadakasakslaste vastu teravalt sõna võttis. Kuidas ja miks selline muutus aset leidis, vääriks üksikasjalikumat käsitlemist. Laar ei pea Hindrey rahvuskuuluvuse probleemi üldse eriti tähelepanuväärseks probleemiks, nõustudes ilma pikemata Hindrey enese mälestustega, mille kohaselt pandi tema „rahvustunde vundamendile“ nurgakivi juba lapsepõlves (lk 25), ta puutus „rahvusliku noodiga“ kokku ka algkoolis (lk 27) ning „Schirreni vastusest“ Balti erikorda rünnanud Juri Samarini vaimustunud poisi „rahvuse tunnustamine“ sai tõsiselt alguse keskkooli ajal (lk 34). Siiski tunnistab ka Hindrey ise oma mälestustes, et sai aru „depressioonist, mille all pidid olema inimesed, kes endid tundsid segaverelistena“ (lk 22). Võib-olla peitub just selles tõdemuses oluline tööik tema elu ja loomingu avamiseks?

„Hoia Ronk“ kui aja- ja kirjanduslooline teos

Pöördudes tagasi Laari kriitiliste seisukohtade juurde Hindrey retseptsiooni osas, võiks küsida: kas käesolev raamat ongi see kauaoodatud Hindrey-biograafia, mis täidab ülalmainitud lünga? Mingis mõttes see tõesti niimoodi on: keegi ei saa enam väita, et Hindreyst pole ühtegi raamatut kirjutatud. Siiski aga leidub veel piisavalt arenguruumi ning oleks vägagi soovitatav, kui keegi Hindrey-uurimise väärtuslikku tööd jätkaks.

Autori läbivalt sõbralik suhtumine uuritavasse pole seejuures probleem – lugeja võib ise otsustada, kas Hindrey hoidis läbi oma elu ja loomingu üleval „au, väarikuse ja kohusetunde lippu“ (lk 245) või mitte. Küll aga on raamat ajalooteosena võrdlemisi lihtsakoeline ning kirjandusloolise käsitlusena deskriptiivne ja naiivselt positivistlik. Samuti ei ole see akadeemiliselt piisavalt läbipaistev.

Kuna raamatus puuduvad viited, on selle allikakasutust raske hinnata, kuid teose esimene kolmandik näib seisnevat enamjaolt Hindrey mälestuste ümberjutustamises, mida ilmestavad pikad tsitaadid neistsamadest mälestustest. Lugemisel see ei häiri, kuna Hindrey kirjutab nauditavalt ning Laari käsitlus mõjub teretulnud soovitusena lugeda mälestusi endid. Küll aga, nagu öeldud, jääb Hindrey autobiograafiline narratiiv piisava kriitilise analüüsita. Teised kaks kolmandikku, mida Hindrey mälestused ei kata, põhinevad muudel allikatel, mida pole alati kerge kindlaks teha. Lugejale on ajaloolist konteksti avatud ebaühtlaselt. Raamatus leidub põhjalik tutvustus Abja mõisast ja Stackelbergide suguvõsast (lk 17–20), kuid mõni teine ajajärk Hindrey elust väärinuks sügavamalt käsitlust. Näiteks 1930. aastad: juttu on sellest, mida Hindrey tol ajal kirjutas ja mida ta erinevatest sise- ja välispoliitilistest sündmustest arvas, aga ainult vihjamisi sellest, millised olid Pätsi režiimi kultuuripoliitika ja muu ametkondlik kontekst, milles kirjanik tegutses. Nii jääb õhku

rippuma Laari väide, et „1930. aastatel tõusis ta iseseisva Eesti kirjandustaeva absoluutsesse tippu“, kuna sai rohkem Riigivanema ja Vabariigi Presidendi kirjandusauhindu kui keegi teine (lk 11). Kas Hindrey sai neid auhindu puhtkirjanduslikel kaalutlustel ja kas nende pälvimine tähendas „kirjandustaeva tipus“ olemist ka mingis sisulisemas mõttes kui näiteks Lenini preemia puhul? Lugeja seda ei tea ning võtaks autori selgitused tänuga vastu. Laari väide, et „[k]ohe päris kindlasti ei asunud Hindrey ajaloost kirjutama aga seetõttu, et säärase kirjanduse järele tekkis ühiskondlik vajadus, lausa riiklik tellimus“, vaid ajaloohuvi olevat Hindreyl tekkinud juba varem (lk 180), ei selgita eriti midagi, kuna autori ajaloohuvi ja riiklik tellimus ei pruugi teineteist välistada. Ka Hindrey erinemine teistest toleaegetest ajalooromaanide autoritest nagu Mait Metsanurk ja August Mälk vajaks põhjalikumat analüüsi kui ainult väide, et Hindrey suhtus irooniaga „riiklikul tasemel toetatud soovi anda Eesti rahvale tõelised kangelased“ (lk 180).

Kirjandusloolise käsitlusena keskendub Laari raamat Hindrey teoste ümberjutustamisele ja retseptioonile, millega kaasnevad mõne toleaege sündmuse või skandaali kirjeldused. Jällegi vaheldub Laari enda tekst ulatuslike tsitaatidega, millest mitmed on pikemad kui lehekülg (lk 125–127, 212–213, 214–215). Analüüs, nii palju kui seda siin leidub, seisneb tihti autori või tema lähedaste samastamises teose jutustaja või mõne tegelaskujuga (nt lk 87, 168), mis võib olla küll asjakohane, kuid vajaks põhjendust ja alternatiivsete tõlgendusvariantide kaalumist. Samuti tundub, et palju ja kriitikavabalt on üle võetud Peeter Oleski ja Toomas Liivi tõlgenduslikke seisukohti, ent kuna raamatus tekstisisesed viited puutuvad – ja tihti pole üleüldse osutatud refereeritud tõlgenduse autorsusele –, jääb ühtelugu ebaselgeks, kas mõni Hindrey loomingusse puutuv hinnang on ikka Laari enda või hoopis kellegi teise oma. Näiteks Arno Oja artikkel Hindreyst⁴ on küll ära toodud raamatu lõpus kirjanduse nimekirjas, kuid kui Toomas Liivi on tekstis nimepidi mainitud, siis Oja ei nimeta Laar kordagi. See tähendab, et Laari raamatu lugejale jääb mulje, et Oja käsitlusest võetud mõtted ja tõlgendused kuuluvad Laarile endale. Kaks näidet: „Üks „Simplicissimuse“ ringkonna käilakuju oli skandaalse kuulsusega näitekirjanik ja multikunstnik Frank Wedekind (1864–1918), kelle käitumine ja stiil võinuksid noorele Hindreyle sobida. Liati tulid just tema õpinguajal Münchenis lavale Wedekindi „Lulu“ [---] ja oma aja kohta väljakutsuvalt erootiline „Kevade ärkamine“ [---] ning noid lavastusi nägi teatrihuviline KAH kindlasti!“⁵ „Tugevaid mõjutusi sai noormees satiirilehe *Simplicissimus* ringkonnalt, kelle ühe käilakuju Frank Wedekindi (1864–1918) elustiil, mis avalikkuse hoiakutest kõrgemale tõusis, talle

4

A. Oja, Vaimuaristokraadi mitu elu. 70 aastat Karl August Hindrey surmast. – *Looming* 2017, nr 2, lk 251–264.

5

A. Oja, Vaimuaristokraadi mitu elu, lk 256.

imponeeris. On enam kui tõenäoline, et ta käis Münchenis vaatamas ka Wedekindi näidenditsükli „Lulu” ja oma aja kohta väljakutsuvalt erootilist lavateost „Kevade ärkamine”, mis tema teatriharrastusele jõulise tõuke andsid.“ (Lk 44)

„Tööd mõttele ja hingele pakub „Ammukaares” II (1943) ilmunud hilisnovell „Haiged hinged”, mille peategelane on legendaarse dr Juhan Luiga protagonist. Lugege ja küsige endalt: kummal pool kõrget plankaeda õieti nood hullud elavad?”⁶ „Eriti tüüpiline Hindreyle oli novell „Haiged hinged”, mis on inspiratsiooni saanud Tartu legendaarsest hulluarstist dr. Juhan Luigast. Veidi õõvastavalt mõjuvat novelli lugedes võis kergesti tekkida küsimus: kummal pool hullumaja aeda need pärishullud ikkagi asuvad?” (Lk 217)

Pole ju võimatu, et ka Oja on neis tekstikohtades kellelegi viitamata jätnud, kuid igal juhul on Laar samu mõtteid oma arvele kirjutanud. Võiks veel lisada, et raamatu isikunimede register ei sisalda kõiki raamatus leiduvaid nimesid ning kasutatud kirjanduse loetelus pole kaugeltki mitte kõik kasutatud allikad. Tekstis viidatakse näiteks Oskar Lutsu mälestusteosele (lk 12) ja August Kitzbergi mälestustele (lk 19–20), mida raamatu lõpust ei leia. Seda, millist allikmaterjali ja kui palju raamatus kasutatud on, teab lõpuks ainult autor ise. Laari Hindrey-biograafia ilmumine on muidugi tervitatav, kuid kindlasti pole Hindrey-uurimine sellega ammendunud. Samuti nõuab Laari raamatuga tutvumine lugejalt veidi enam kriitilist meelt, kui tingimata vajalik. Erinevate tõlgendustega eri küsimustes võib ju nõustuda või mitte, kuid autori peamist ülesannet – lugejat informeerida ja aidata – oleks saanud paremini täita.

MART KULDKEPP